

УДК 061.3(477.83):9291.КРИП'ЯКЕВИЧ“1929/1934”

*Роман КРИП'ЯКЕВИЧ***БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ,
ІВАН КРИП'ЯКЕВИЧ І ЖОВКВА**Доповідь на конференції, присвяченій 400-літтю від дня народження
Богдана Хмельницького (Жовква, 27.12.1993)

Святкування 400-річного ювілею славетного сина українського народу, гетьмана Богдана Хмельницького, який припадає на 1995 рік, не випадково починається вже сьогодні, і саме в місті Жовкві. Маємо на це декілька причин. По-перше, існує гіпотеза, що Хмельницький народився саме в цьому місті, але над цим питанням зупинимось пізніше; друга ж причина полягає в тому, що значний період життя й діяльності професора Івана Крип'якевича, одного з найвизначніших дослідників Хмельницького і Хмельниччини, зв'язаний з його перебуванням і працею в Жовкві з вересня 1929 по 1934 рік. Але не тільки Жовква залишила слід у життєписі вченого; вона сама також у якійсь мірі несе на собі відбиток діяльності цього історика.

Як дійшло до того, що Іван Крип'якевич, уродженець Львова, випускник Львівського університету, тісно пов'язаний із працею у львівських наукових закладах (НТШ), бібліотеках та архівах, перебрався на п'ять років до Жовкви? Причина полягає у характері професора.

У 1928 р., коли він вчителював у 12-тій польській гімназії у Львові, приходилося йому немало провокацій терпіти від шовіністично настроєних колег-професорів. 11 листопада того ж року, під час урочистості, присвяченої десятиліттю польського панування у Львові, учителі й учні дозволили собі у своїх виступах образливі випадки проти українського народу. Іван Крип'якевич демонстративно підвівся і залишив зал. Його тут же звільнили з роботи; через деякий час запропонували роботу гімназійного вчителя у Вонгровці на Познанщині. Крип'якевич відмовився їхати до корінної Польщі; спершу “хворів”, потім оформив відпустку і, отримавши запрошення від професора Грушевського, виїхав на Радянську Україну. Відвідав Академію наук, прочитав реферат із своїх праць про державу Богдана Хмельницького, провів багато розмов з Михайлом Грушевським, нав'язав ще тісніші контакти з науковцями.

У вересні 1929 р., всупереч зловорожим старанням шкільних властей, удалося знайти працю таки на українській території – у Жовківській гімназії, де довелося працювати п'ять років.

Гімназія містилася у старому замку Жолкевських. Директором був Радомський, мазур, якого переведено до Жовкви з Тарнобжега як покарання за те, що не хотів співпрацювати з прихильниками Пілсудського. Тому не дивно, що він поставився прихильно до свого нового, теж опального колеги і заявив йому: “Я

не дивлюся на те, що мені тут про вас пишуть, а буду оцінювати вас за вашою роботою”. Він виявився чесною й об’єктивною людиною і Крип’якевич жив з ним у добрих відносинах, а пізніше у Львові – навіть у приятнях.

У своїх спогадах Крип’якевич мило згадує вчительський колектив у Жовкві. Хоча гімназія була польською, серед учителів було немало українців: Юліян Юхнович, германіст, добрий промовець, чудовий диригент; Іван Сокіл, щирої, веселої вдачі; Іван Матківський, філолог, хмурої вдачі, цікавих поглядів. Серед польських та єврейських вчителів було теж не мало порядних людей, що нормально відносилися до українців: катехит кс. Кароль Зволінський, Лев Шнір-Пепловський, Люст-Гауз, Вольман. Професори-українці були більш інтелігентні, ніж більшість поляків, і користувалися більшим авторитетом. “З нами, – пише далі у спогадах Крип’якевич, – близько тримався Зволінський і ми спільно з ним вирішували різні дрібні справи, наприклад, “рятували” наших учнів при maturi. Коли пізніше Гаузер став управителем (директором) і пробував проти нас виступати, ми створили сильну опозицію, так що він нічого не міг нам вдіяти і боротьбою з нами тільки скомпромітувався. Взагалі настрої в гімназії був важкий, особливо за управи Гаузера, коли до школи почали прориватися впливи “Безпартійного блоку співпраці з урядом” (фактично – партія Пілсудського), а також офіцерства, бо в Жовкві стояв полк польської піхоти. Гаузер придумував все нові “урочистості”, щоб здобути собі прихильність урядових кіл, а ми мусили брати в них участь. Часом єдиною розрадою були відвідини ресторану Яськевича, де було добре вино й закуски; з нудів я складав сатиричні вірші про шкільне життя”.

Однак Іван Крип’якевич скоро знайшов куди більш конструктивний і змістовний спосіб, щоб піднятися над нудьгою буднів провінційної гімназії. Це були громадські справи й наукова робота.

Особливе місце в духовному житті Жовкви й околиць займав монастир оо. Василіян, в якому було декілька ченців з високою освітою – ігумен о. Градюк, катехит народних шкіл (прізвище не вказане), редактор василіянських видань о. Скрутень, директор друкарні брат Герман Бідолах та ін. Щоб допомогти Крип’якевичу в матеріальних труднощах, ігумен дав безплатне мешкання в друкарні (а згодом він перебрався на приватне мешкання до п. Свігісової та до Даниловичів).

Науково-видавнича робота василіянського монастиря ще до появи Крип’якевича в Жовкві була на замітному рівні¹, але його приїзд і співпраця дали відчутний поштовх у її розвитку. Крип’якевич зайнявся відразу монастирською бібліотекою, впорядкував рукописи і стародруки. Особливо цінним був “Пом’яник” міської церкви з 18-го століття, де були “уписи” м.ін. жовківських малярів. Склавав список

¹ Жовківський монастир оо. Василіян був здавна значним культурним центром. Монастирська друкарня діяла вже з 1895 року за ігумена о. Кипріяна Козловського і з цього ж року почала видавати книжки релігійного і світського змісту. В 1898 році засновано “Видавництво побожних книжок ЧСВВ”, яке скоро стало одним з найбільших підприємств в краю. До 1930 року воно видало понад 500 назв книжок тиражем до 10 000 прим., постійно випускає журнал “Місіонар”, календарі. У василіянській друкарні друкується також цілий ряд інших галицьких видавництв. За участю Івана Крип’якевича василіянське видавництво зміцніло; почали видавати систематично наукові збірники “Записки ЧСВВ” (Чину святого Василя Великого), яке сьогодні стало міжнародним виданням незвичайно високого рівня.

видань жовківської друкарні, влаштував виставку стародруків (Остриська біблія), нових видань, екслібрисів.

Далі приступив Крип'якевич до дослідження історії Жовкви. У скорому часі результати цієї капітальної праці знайшли відбиття у таких публікаціях:

1. Збірник “З минулого Жовкви” з підзаголовком “Історична читанка”, накладом філії товариства “Просвіта” в Жовкві, 1930, 36 с., в ньому три праці І. Крип'якевича з історії Жовкви.

2. Популярний нарис “З історії Жовкви”, поміщений в журналі “Життя і Знання” в чотирьох випусках (1932 – чч. 13, 14, 15; 1933 – ч. 1), разом 11 с.

3. Наукова стаття “З історії міста Жовкви”, поміщена в “Записках ЧСВВ”, том 6, вип. 1/2, 1935, 30 с., з багатою бібліографією.

4. Стаття “Жовківська архітектура з часів Яна III” (польською мовою), в журналі “Глос Жулкви” за 24.9.1933.

5. Королівські парки в давній Жовкві – стаття польською мовою в журналі “Земля” за жовтень 1933 р.

У збірнику “З минулого Жовкви” публікується стаття Крип'якевича “Картини з історії Жовкви”, де висвітлюється історія виникнення міста і перших десятиліть його існування, давні права українських міщан, історія жовківських церков, братств та шкіл, діяльність знаменитих жовківських малярів та різьбярів.

У тій же статті висловлюється припущення про народження майбутнього гетьмана Богдана Хмельницького у Жовкві. Воно ґрунтується на неточній інформації польського історика Баронча, що батько Богдана Михайло Хмельницький до 1605 року проживав у Жовкві, а потім переселився до Чигирина, а Богдан народився біля 1595 р., значить, у Жовкві. Більш точні дослідження Коховського вказують, що Михайло Хмельницький переїхав до Чигирина між 1592 і 1594 рр., так що припущення про те, що Жовква була місцем народження Хмельницького, стає майже неправдоподібним.

Однак місто Жовква все-таки зв'язане з іменем Хмельницького. Після облоги Львова в 1648 р. гетьман мав намір іти на Варшаву і рушив уперед швидким маршем, “подібним до блискавиці і грому одночасно”. Шлях вів через Збоїща на Куликів і Жовкву. Жовківські міщани за порадою вїйта Луки Ковнацького вислали назустріч гетьманові своїх послів з викупом і просили пощади, на що Хмельницький погодився. По дорозі з Жовкви гетьман вступив до Крехівського монастиря і, мабуть, ночував там у ніч з 26 на 27 жовтня.

21 листопада 1648 р. через Жовкву проїздив, вертаючися з походу, 16-річний син Богдана Хмельницького Тиміш; у страстну п'ятницю 22 квітня 1707 року в Жовкві побував гетьман Іван Мазепа зі старшиною, вів переговори з царем Петром і одночасно вислав таємно із Жовкви післанця до Саксонії для порозуміння із шведами. Мазепа перебував у Жовкві декілька днів; можна припустити, – пише І. Крип'якевич, – що він проживав у замку, що тоді ще був пишно уладжений, а на Великдень, очевидно, був у василіянській церкві й монастирі.

Але вернімося до збірки “З минулого Жовкви”. Крім згаданої праці Крип'якевича, в ній поміщено ряд цікавих статей – про будівництво Повітового дому у Жовкві, про археологію Жовківщини (Я. Пастернак), спогади Володимира Даниловича і Михайла Сухого про розвиток громадського життя у Жовкві в перших

десятиліттях ХХ ст., характеристика й історія українських установ у Жовкві, заклик І. Крип'якевича до організації музею і словника діячів Жовківщини.

Нарис “З історії Жовкви” з часопису “Життя і знання” вміщає історію місцевості з найдавніших часів, ще коли вона називалася Винниками, і далі – історію виникнення і розбудови міста, розвитку народних промислів і торгівлі; описується побут, звичаї та культура жовківського міщанства з найдавніших часів, розвиток церков, роль церковних братств, життя жовківського мистецького осередку, врешті хроніку історичних подій. Нарис особливо вартісний завдяки численним ілюстраціям.

Більша праця з історії міста Жовкви, опублікована в Записках ЧСВВ вже після повернення автора до Львова (1935 рік), тематично нагадує попередні, але спирається на значно багатший архівний матеріал, а кожний факт підтверджується відповідним посиланням на джерела; в той же час праця написана доступно і цікаво, тому може задовольнити не тільки спеціаліста-історика, але кожного, хто цікавиться минулим міста Жовкви.

Перебуваючи у Жовкві, Іван Крип'якевич не тільки займався педагогічною роботою в гімназії й дослідженням історії Жовкви; його час заповнювався теж громадською і науковою діяльністю різних інших напрямків. Крім популярних викладів у “Просвіті” та бурсі, брав участь у освітніх нарадах, в організації Народного (або ж повітового) дому, який саме тоді будувався. Для підтримки здоров'я не покидав постійної звички проводити довгі прогулянки: на Гарай та в околиці міста, навіть узимку, найчастіше з цікавим співбесідником отцем Скрутнем.

А думка невисипує працювала над історичними проблемами. Відірваний від львівських архівів і бібліотек, міг тільки докінчувати наукові роботи з давнішого часу, і тим не менш, за “жовківський період” встиг опублікувати майже сотню оригінальних наукових і науково-популярних праць, в тому числі декілька фундаментальних. Згадаймо “Історичні проходи по Львові” – спершу відтинками в “Житті і знанні”, потім – окремою книжкою; подібно “Українське життя в княжих часах”; “З історії Гуцульщини”, перевидання “Історії козаччини” і “Історії України для народа”. Крім того, ряд науково-популярних історичних нарисів до “Життя і знання”, ряд статей до майбутньої “Української загальної енциклопедії”, Історія газети “Діло”. Як любив він казати, “бавився” він у той час теж художньою літературою, видавши три історичні повісті: “Пригоди Юрка Козака”, “Спільними силами” та “Під прапори Хмельницького”.

До речі, тема Хмельниччини залишається у нього домінуючою; появляється ряд статей з цього циклу: Початки Хмельниччини, Битва під Зборовом, Українська артилерія у часи Богдана Хмельницького. Найбільшою уваги варта фундаментальна праця, над якою почав працювати ще у 1925 році і тільки тепер опублікував в ЗНТШ останню частину, це “Студії над державою Богдана Хмельницького”, в якій науково обґрунтовується теза, що держава Хмельницького володіла усіма атрибутами повноцінної держави: мала військо, адміністрацію, окреслені границі, самостійну зовнішню політику і закордонне представництво тощо. Тільки сьогодні маємо шанс видати цю працю окремою книжкою, подібно як і художню прозу Крип'якевича, яка не перевидавалася з 1930-их років. Таким чином, Жовква ще однією ниткою зв'язана з Хмельницьким: серед її старовинних мурів творилися книги, і художні, і наукові, які закріплюють в нашій історичній пам'яті ідею державності, утверджені Хмельницьким, яку ми мали й неодмінно будемо мати.